

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ ХІМІЇ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анічкіна О. В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Реформування системи вищої освіти, стрімке оновлення професійних стандартів і стандартів вищої освіти формує потребу визначення змісту професійної підготовки майбутніх викладачів закладу вищої освіти, як початкового етапу професійного становлення фахівця та умову професійної реалізації, з огляду на статус і структуру професійної діяльності.

Професія викладача закладу вищої освіти, на сьогодні, є нормативно врегульованою, оскільки затверджений Професійний стандарт «Викладач закладу вищої освіти» [6]. Особливістю оновленого Професійного стандарту 2024 є розподіл, відповідно до Національної рамки кваліфікацій, професійних кваліфікацій викладача закладу вищої освіти на: педагогічний працівник, 7 рівень НРК; провідний педагогічний працівник, 8 рівень НРК; науково-педагогічний працівник, 8 рівень НРК; провідний науково-педагогічний працівник, 8 рівень НРК; академічний лідер, 8 рівень НРК. Типовими посадами викладача закладу вищої освіти є професор, доцент, старший викладач, викладач, асистент, які відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [4] віднесені до науково-педагогічних (Стаття 55, п. 1), проте посада «викладач» віднесена також і до педагогічної (Стаття 55, п. 2). Вимогою до посади виступає наявність ступеня магістра за спеціальністю (Стаття 4, 9).

Проте розрізнення посад науково-педагогічних і педагогічних працівників – викладачів закладу вищої освіти призвело до формування відмінності в професійних обов'язках, а відповідно і в структурі професійної підготовки здобувачів вищої освіти за освітніми програмами другого (магістерського) рівня вищої освіти, які передбачають присвоєння професійної кваліфікації викладача.

З огляду на Закон України «Про вищу освіту» [4] одними з учасників освітнього процесу визначені науково-педагогічні працівники (Стаття 52), як «особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову та організаційну діяльність» (Стаття 53, п.1). Педагогічними працівниками визнані «особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність» (Стаття 53, п.2).

Порівняння різновидів діяльності викладача закладу вищої дозволяє стверджувати обов'язковість виконання навчальної, методичної та організаційної. Також, Закон України «Про вищу освіту» [4] визначає обов'язковість виконання науково-педагогічними і педагогічними працівниками закладів вищої освіти роботи щодо «прищеплення здобувачам вищої освіти любові до України, виховання їх у дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України» (Стаття 58, п. 3);

«розвивати в осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, самостійність, ініціативу, творчі здібності» (Стаття 58, п. 4), що може бути виділена як виховна.

Аналіз змісту професійної діяльності викладача закладу вищої освіти дозволяє визначити **навчальну** діяльність, як таку, яка передбачає виконання навчального навантаження відповідно до картки планування та реалізується як педагогічна взаємодія викладача та здобувача вищої освіти з метою формування цілісної системи загальних і професійних компетентностей і всебічного розвитку особистості в умовах безпечного та сприятливого освітнього середовища.

Методична діяльність спрямована на реалізацію системи дій викладача для забезпечення ефективності навчального процесу; розробки та оновлення необхідних матеріалів для проведення навчальних занять; вдосконалення професійної майстерності та підвищення кваліфікації.

Організаційна діяльність передбачає цілеспрямовану координацію та узгодженість дій учасників освітнього процесу з метою досягнення цілей реалізації освітніх програм і дотримання трудової і навчальної дисципліни.

Наукова діяльність як інтелектуальний творчий пошук, спрямований на одержання нових знань та шляхів їх застосування, що реалізується в межах фундаментальних і прикладних досліджень [5]. Така діяльність притаманна лише науково-педагогічним працівникам і формується в ході здобуття освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні.

Основні вимоги до професії викладача визначаються Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності [8] в частині забезпечення кожної навчальної дисципліни освітньої програми науково-педагогічними працівниками відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації, які мають не менше чотирьох досягнень у професійній діяльності за останні п'ять років, із визначеного переліку (п. 38). Щоправда, їх переважна більшість 10 з 17, які застосовуються для всіх закладів вищої освіти спрямовані на наукову діяльність, що не узгоджується з вимогами доступу до професії, зазначеними в Професійному стандарті, де пріоритетними визначені професійні компетентності (за трудовою дією або групою трудових дій), які належать до методичних, пов'язаних із забезпеченням освітнього процесу (61,91%).

Аналіз стандартів вищої освіти за класичними спеціальностями другого (магістерського) рівня вищої освіти, зокрема 102 Хімія [7], передбачають виключено хімічне спрямування професійної підготовки. Таким чином, професійна підготовка майбутніх викладачів хімічних дисциплін закладів вищої освіти позбавлена психолого-педагогічних і методичних компетентностей, що призводить до копіювання професійної діяльності викладачів майбутніми викладачами, а тому слабку інноваційність і відповідність запитам сучасної молоді. Історично усталеною є система підготовки викладачів хімії, як висококваліфікованих хіміків, кадрів вищої кваліфікації – кандидатів (докторів філософії) та докторів наук з хімії, без формування педагогічної складової, як обов'язкової для професії викладача, що належить до секції Освіта.

Логічним виглядає екстраполяція змісту Професійного стандарту [6] та визначення Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності [8] у зміст освітніх програм та пряма компіляція їх до Стандарту вищої освіти, проте така уніфікація не зреалізована.

Порівняльний аналіз освітніх програм другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 102 Хімія, дозволяє констатувати, що в 2024 році 22 заклади вищої освіти здійснюють набір вступників для здобуття такої освіти. Детальний аналіз освітніх програм

і навчальних планів дозволяє констатувати, що 15 (68,19%) закладів вищої освіти зазначають у кваліфікації, можливостях працевлаштування, переліку посад придатність до реалізації викладацької діяльності в закладі вищої освіти, 7 (31,81%) – орієнтуються на підготовки висококваліфікованих хіміків, без викладацької кваліфікації.

Відповідно до Постанови кабінету міністрів [3] заклад вищої освіти має право присвоювати професійну кваліфікацію за умови затвердження Професійного стандарту, проте це створює ситуацію, коли магістр хімії, отримує єдину професійну кваліфікацію: викладач закладу вищої освіти, адже професійний стандарт хіміка, керівника лабораторії відсутній, що значно звужує можливості працевлаштування. Такі умови призвели до відмови від професійної кваліфікації переважної більшості освітніх програм у 2025 році, а, відповідно, з часом виникне проблема незабезпеченості закладів вищої освіти кадрами.

Суголосним є результати опитування Центру CEDOS [1, 2] щодо перспектив педагогічної професії в Україні. Так, привабливою для себе професію вчителя(ки)/викладача(ки) вважали в 2021 році 14% опитаних, а у воєнному 2024 – 11%, у 2021 лише 7% опитаних вважали таку професію успішною, а в 2024 – лише 4%, що є критичним для умов міграційних процесів в Україні.

Аналіз вікового складу науково-педагогічних працівників проведений Центром Разумкова [9] засвідчує рівноцінне обіймання посад викладачів особами 31-40 та 41-50 років (по 24,45%) та переважання осіб передпенсійного (20,00%) та пенсійного (13,33%) віку проти молоді до 30 років (17,77%), що свідчить на користь виродження професії.

Таким чином, модернізацію системи вищої освіти слід реалізовувати системно та починати з унормування регламентуючих документів, відмовитися в реформуванні від епізодичності змін та стигматизації вимог в межах окремих відомств і створити сприятливе середовище для отримання максимально повних професійних компетентностей здобувачами вищої освіти, що забезпечить розширення професійного поля та професійних прав і дозволить в умовах слабкої конкурентоздатності викладацької професії забезпечувати потреби закладів фахової передвищої, вищої освіти в кваліфікованих кадрах.

Список використаних джерел

1. Вплив війни на молодь в Україні. 2023. Центр Cedoss. <https://ukraine.unfpa.org/uk/state%20of%20youth%20survey> 7
2. Вплив війни на молодь в Україні. 2024. Центр Cedoss. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf 8
3. Деякі питання присвоєння професійних кваліфікацій закладами вищої освіти в разі відсутності професійного стандарту: Постанова Кабінету міністрів України від 25.10.2024 р. № 1223 / [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1223-2024-%D0%BF#Text> 6
4. Закон України «Про вищу освіту». *Офіційний вісник України*. 2014. № 63. с. 7. 2
5. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. с. 19. 3
6. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти»» від 16.10.2024 № 1466. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/671/b46/8b1/671b468b176c8465976827.pdf> 1

7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 102 «Хімія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти від 04.03.2020 № 381. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/102-ximia-M.pdf> 5
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності». *Офіційний вісник України*. 2016. № 7. с. 23. 4
9. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. Центр Разумкова. <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf> 9